

Tej analizi in urbanistični utemeljitvi regulacije bodočega Trga svobode je treba dodati za izpopolnitev še podatke o tehnični izvršitvi.

Glavni del trga, t. j. del, na katerem se bo dvigal spomenik, bo tlakovan z granitom, umetnim kamnom in asfaltom. Risba tlaka, ki ima svoj izrazito tektonski pomen in spomenik docela zasidra v prostoru, bo izvedena s temi tremi materiali. Iz granita bo široka obrobna bordura, dočim bo vsa ostala ploskev iz umetnega kamna in asfalta.

Oporni zid terase bo izvršen v kamnu, široko stopnišče v njegovi osi bo iz pohorskega granita. Vsa ploščina terase pred bastijo bo tlakovana z neregularnimi kamnitimi ploščami, med katerimi bo zasajen mah. Ta ploskev je torej zamišljena kot prehod s stroge arhitektonike spodnje ploskve k parku na Jugoslovanskem trgu. Sredi te ploskve je zasnovana za obogatitev vsega vtisa in kot zadržana spremljava k važnejšemu dogajanju na spodnjem prostoru okrogla fontana s premerom 7,50 m. Obrobljena bo z enostavnim, nizkim, kamnitim profilom in bo pošiljala visok tenek curek vode v mariborsko nebo.

Na Trgu svobode podaljšana promenada bo izvršena na enak način in iz istega materiala kot že obstoječa. Le grede odpadejo iz prometnih ozirov. Nadomeščajo jih okrogle obrobe iz umetnega kamna okoli vsakega

posameznega topola, tako da bo čim več prehodov. Kandelabri na temu delu bodo enaki kot na promenadi, dočim bodo kandelabri na glavnem delu Trga svobode monumentalnejše, dvoramne oblike iz bronu.

Na severu bo delila Trg svobode od Jugoslovanskega trga vrsta topolov v dolgi, z ligustom obrobljeni gredi. Na obeh krajnih odprtinah Trga svobode so torej zasnovana drevesa, ki navezujejo na sedanjo ureditev promenade in mu bodo tudi s svoje strani utisnila enoten pečat. Obstoječa drevesa načrt odstranja, kar bo nedvomno povzročilo vtis večje prostornosti.

Bodoči Trg svobode bo nudil torej docela izpremenjeno lice. Zabrisan in nejasen v svojem učinku, izdaja danes le zelo skopo svoj značaj, ki je kljub slučajnostnemu postanku redek in svojevrsten. Toda ko bodo vse njegove doslej neizrabljene možnosti uresničene, ko bodo njegove velike črte in zvonke ploščine pravilno izluščene, ko se bo dvigal na njegovi najdragocenejši točki med bastijo in visokim stožerom kraljevi spomenik, bo zaživel novo, intenzivnejše življenje. Maribor bo tedaj obogatel za prostor, kakršnega rabi, a ga doslej še ni imel. Za prostor s pravim *tržnim* prometom, kjer se človek lahko *izven* nevarnosti vozil ustavi, porazgovori in razgleda, in sicer v okolju, ki je odmaknjeno vsakdanjosti. Kajti na novem Trgu svobode bo morda vedno nekaj nedelje in praznika...

RAZVOJ SLOMŠKOVEGA TRGA V MARIBORU

UVOD V ŠTUDIJO O STOLNI CERKVI SV. JANEZA V MARIBORU

A R H. M A R J A N M U Š I Č

Cerkveni trg s starim župniščem in vrtovi

Srednjeveški Maribor je izoblikoval med svojim obzidjem pet trgov: Glavnega, Slomškovega, Grajskega, Rotovškega in Vojašniškega; do neke mere moremo sem prišteti tudi Pristan. Glavni trg, do povečave Slomškovega trga v l. 1890. tudi po obsegu najpomembnejši, je bil središče mestne gosposke z rotovžem in tržnico »sub divo«. Slomškov trg, prvotno nazvan Cerkveni trg, po preselitvi škofijskega sedeža iz

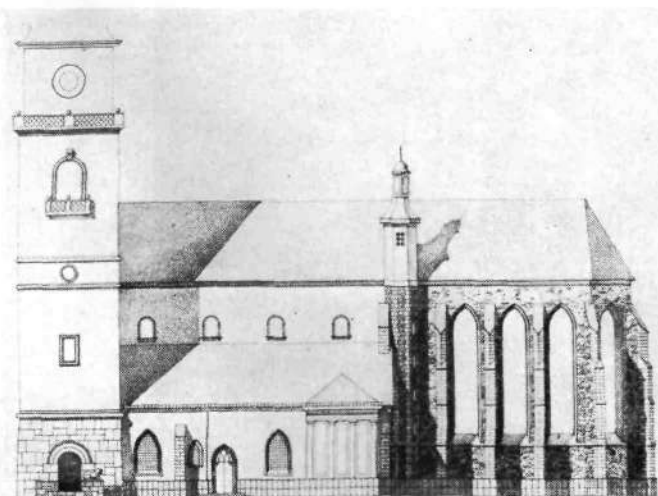
Sv. Andraža na Koroškem v letu 1859. pa Stolni trg, je bil, odmaknjen od vsakdanjih posvetnih stvari, prej in slej izraz cerkvene gosposke z glavno cerkvijo in pokopališčem. Od teh dveh neznatnejši so bili Grajski trg tik pod gradom, sedaj mestnim muzejem, Rotovški trg, prvotno trg za moko, in Vojašniški trg pred minoritsko cerkvijo. Vojašniški in Grajski trg s svojima izrazitima trikotniškima oblikama sta bila prvotno privatna trga gradu, oziroma minoritov.

Ti trgi so dobivali svoje oblike počenši s sredino XIII. stoletja, ko je bil dotedanji trg Maribor povzdignjen v mesto, vse v XIV. stoletje, ko si zgrade deloma meščani, deloma pa prosti stanovi in plemstvo obzidje. Pri fortifikacijski zasnovi so upoštevali tudi urbanistični razvoj, saj so upoštevali pravila, nekak gradbeni zakon, ki je predpisoval način zazidave ob obzidju in porazdelitev zazidanih in prostih parcel. Večina današnjih ozkih in zavitih ulic se je razvila iz privatnih potov. Srednjeveška mesta pripadajo v glavnem trem tipom: 1. mestom, priključenim starim naselbinam, 2. mestom, ki so se razvila iz vaških naselij, in 3. na novo ustanovljenim mestom, »von neuen dingen auffgeworffen«. Maribor pripada prvima dvema. Gradbene kontinuitete z rimsko dobo ni, dasi so v mariborski kotlini zaznavni sledovi rimske kulture. Prve naseljence je privabila po eni strani bližnja fevdalna posest, grad na Piramidi, ki datira iz 1. polovice

XII. stoletja, po drugi strani pa ugodna geopolitična lega, ki jo je ustvarila Drava v današnjem Pristanu v obliki nizkega sedimentacijskega obrežja, ko je svojo strugo usmerila v lahni, proti jugu usločeni vijugi. Tam nastane tudi prvo selišče, ki obsega današnjo Koroško in Orožnovo ulico. Z uvedbo denarnega gospodarstva je podan temu naselju ugoden razvoj v XII. in XIII. stoletju. Deželni knezi izrabijo to v svojo korist in usmerjajo s privilegiji obrt in trgovino tja, kjer so si obetali svoj politični interes. Leta 1209. se Maribor prvič imenuje trg in že sredi XIII. stoletja mesto.

Socialno so se v ustroju srednjeveškega mesta v mnogočem pojavljale nove smernice. Družba je bila pravno organizirana na stanovski podlagi. Kmet pridobiva surovine, v mestu živeča obrtnik in rokodelc jih predelujeta in posredujeta na mestnih sejnih zameno blaga. V zvezi s samostojno sodnostjo obrtnikov, ki so bili obenem tudi trgovci, se je razvilo posebno pravo, ki je veljalo le za meščana, ne pa za kmeta. Jedro tega prava je izraženo v pravni osnovi »Stadtluft macht frei«. Določena so bila trgovska pota, kjer ni bilo treba plačevati meščanom mitnine, prepovedana je bila vsaka obrt v pasu ene milje, a trgovina v pasu štirih milj okoli mesta; predpisano je bilo, po katerih cestah naj se usmerja promet (tkzv. Strassenzwang). Vse to: ugodna lega naselja na prostranem mariborskem polju in navedeni predpisi so imeli za posledico, da je postal Maribor važno trgovsko središče. Ko pa je še v XIV. stoletju dobil močan oklep obzidja, se je pričel nemoteni in premišljeni gradbeni razvoj ter se je goli potrebi pridružila še strast po lepotnem oblikovanju. Tedaj nastanejo kot izraz stanovskega čuta prostrani trgi z lepimi hišami in s spomeniki.

V srednjem veku, podobno kot v grški in rimski antiki in pozneje v renesansi, niso nastajali trgi zgolj iz potrebe po prekinitvi enoličnih zazidanih kompleksov, da ustvarijo potrebni zračni in svetlobni prostor in nič več; nasprotno, zrasli so iz izrazite funkcijske potrebe. Vanje se je stekal ves promet, na njih so se vršila trgovanja, javne slovesnosti, igrokazi, na njih so se razglašali zakoni. Meščani so tekmovali, da so ob njih postavljali najlepše zgradbe, na njih pa plem-

Arh. Marjan Mušič, osnutek za prenovljeno zunanjščino stolnice v Mariboru

Arh. Marjan Mušič, predlog za zunanjščino restavrirane stolnice

nite fontane in spomenike. Izrazita funkcionalnost je ustvarjala trge v antiki in ravno tako v srednjem veku in renesansi. Maribor je tipično srednjeveško mesto brez vsake urbanistične kontinuitete z rimsko kulturo, v nasprotju s Celjem in deloma Ljubljano, pa z množico severno italijanskih, južno francoskih in nemških mest, ki so prevzela antični urbanistični sistem. Enaka potreba je tu in tam ustvarila iste oblike. Aristotel označuje javne trge in javna poslopja kot bistvene za pojem mesta; njegova je harmonična zamisel, po kateri naj je mesto tako zasnovano, da se počutijo v njem ljudje varni in hkrati srečni.

Vitruv govori o forih (trgih) v zvezi z bazilikami v istem poglavju, kjer se bavi tudi z drugimi javnimi poslopji, kakor s termami, gledališči, palestrami; na čisto drugem mestu pa govori o izbiri krajev za javne naprave, o izbiri zdravih mest, o projektiranju cest, iz česar sledi, da je antika, kakor pozneje srednji vek in renesansa, videla v trgih poleg doslednega prostora za trgovanje tudi oni za življenje meščana potrebni zaključeni prostor, kjer se je sprostila vsa višja ambicija. Trg je bil arhitektonsko izoblikovano shajališče pod milim nebom, bil je svojevrstno gledališče z zaključeno strnjeno zazidavo, mnogokrat s stebriščno, odnosno arkažno arhitekturo, z eliminiranjem tranzitnega prometa, z diskretno nameščenimi dohodi, ki niso dopuščali, da bi se vanj prelivali drugi prostori, nadalje s prosto sredino (le centre ouvert — das Freilassen der Mitte) in s spomeniki ob fasadah.

Rimljani so poznali dvoje vrst trgov: forum civile, kjer so se vršila posvetovanja, razsodbe in ljudske skupščine, in fora venalia, kjer so meščani trgovali. Diferenciacije med cerkveno in posvetno gosposko

STARI MARIBOR V OKLEPU OZIDIJ
(Ob Dravi Pristan; levo Vojašniški trg; nad Pristanom Glavni trg; za rotovžem Rotovski trg (trg za moko); nad njim Slomškov trg; desno zgoraj Grajski trg pred gradom)

Foto: Pivko

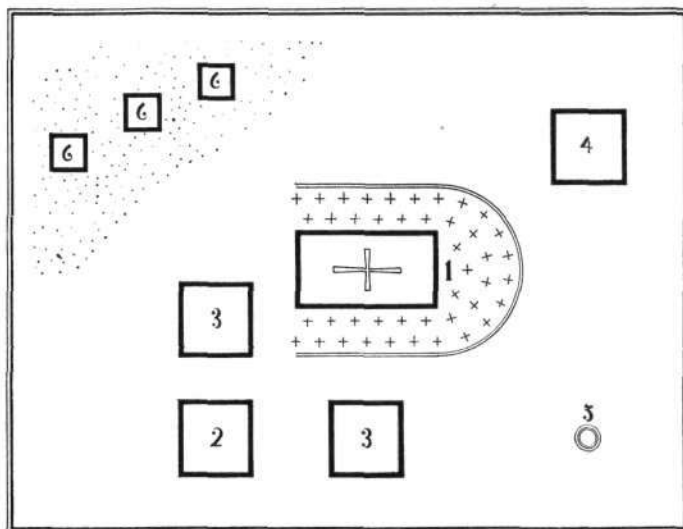
antika ni poznala; pojavi se s srednjim vekom, ko postane vidna v formiranju povsem svojstvenega okolja. Glavni trg (v Italiji Piazza della signoria), predprostor k najimenitnejši palači, obdan z raznimi javnimi poslopji, mnogokrat s stebriščno lopo (loggia) in stražnico; cerkveni trg (Piazza del Duomo), sedež cerkvene gosposke, in tržnica pod milim nebom (Mercato), z vodnjakom, tehtnico in javnimi upravnimi poslopji. Nemška srednjeveška mesta združujejo signorio z mercatom. Skoraj redno so na glavnem trgu rotovž, vodnjak in spominski steber. Kakor je grška antika združila v akropoli na enem mestu vzvišenost v najvišji meri, tako se tudi v srednjem veku in renesansi pojavi prav pogosto podoben primer: sestav cerkvene arhitekture največjih vrednot, postavim, v Pisi, na odmaknjenem prostoru, daleč od mestnega vrveža. Tam Parthenon, tempelj Zmage, Erechtheion — tu stolnica s kampanilom, baptisterij, Campo santo. Pisanska akropola!

CERKVENI TRG V MARIBORU

(Po uradnem načrtu iz l. 1875. in opisu iz l. 1847.)

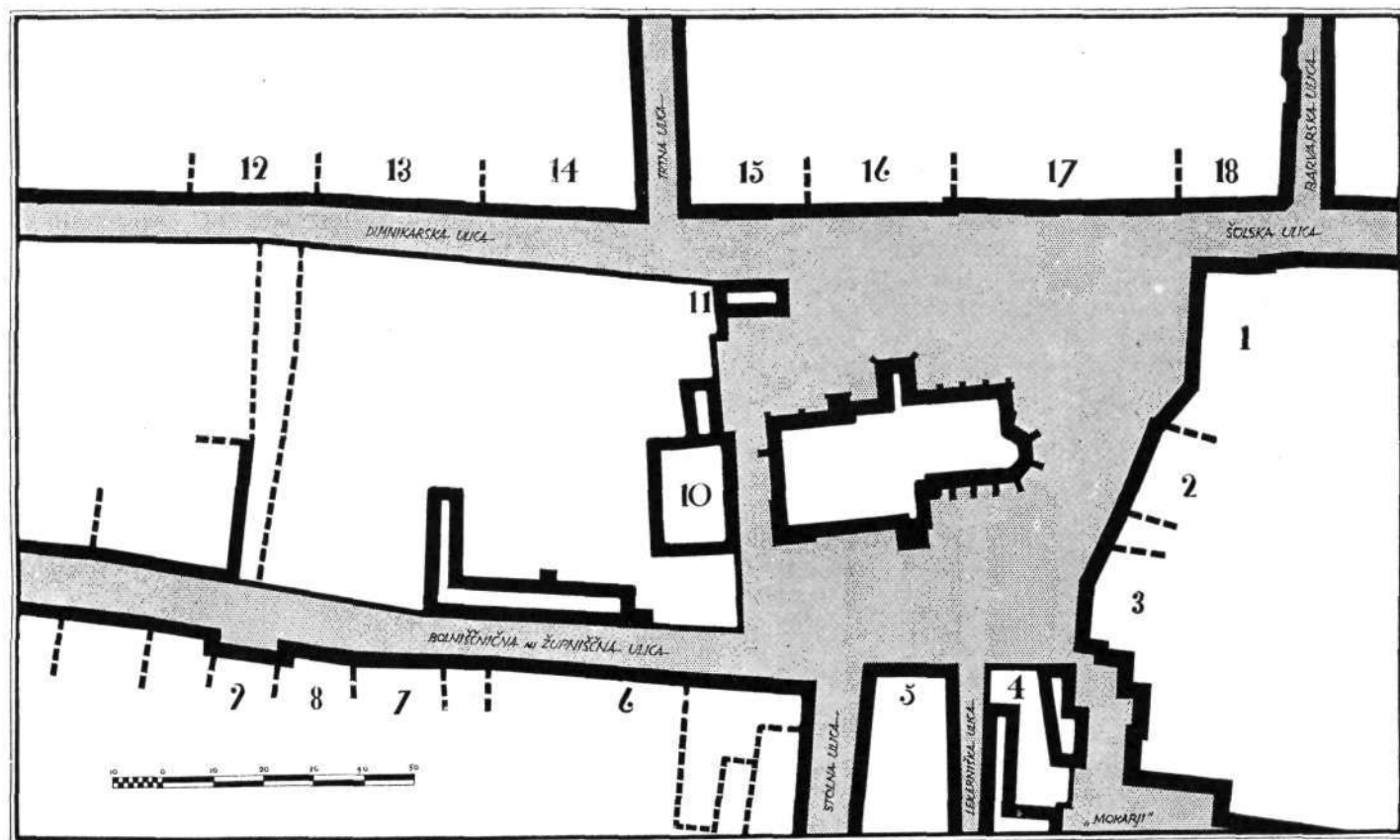
Cerkveni trg je nastal na periferiji starega Maribora. Za njegovo oblikovanje so važne sledeče ugotovitve (sl. 1.):

1. Lega župnijske cerkve in pokopališča.
2. Bolnišnica.
3. Župnijska poslopja.
4. Cerkvene ustanove.
5. Župnijski vodnjak.
6. Meščanske pristave, trg za seno in slamo, dimnikar — obrtnik izven ceha.

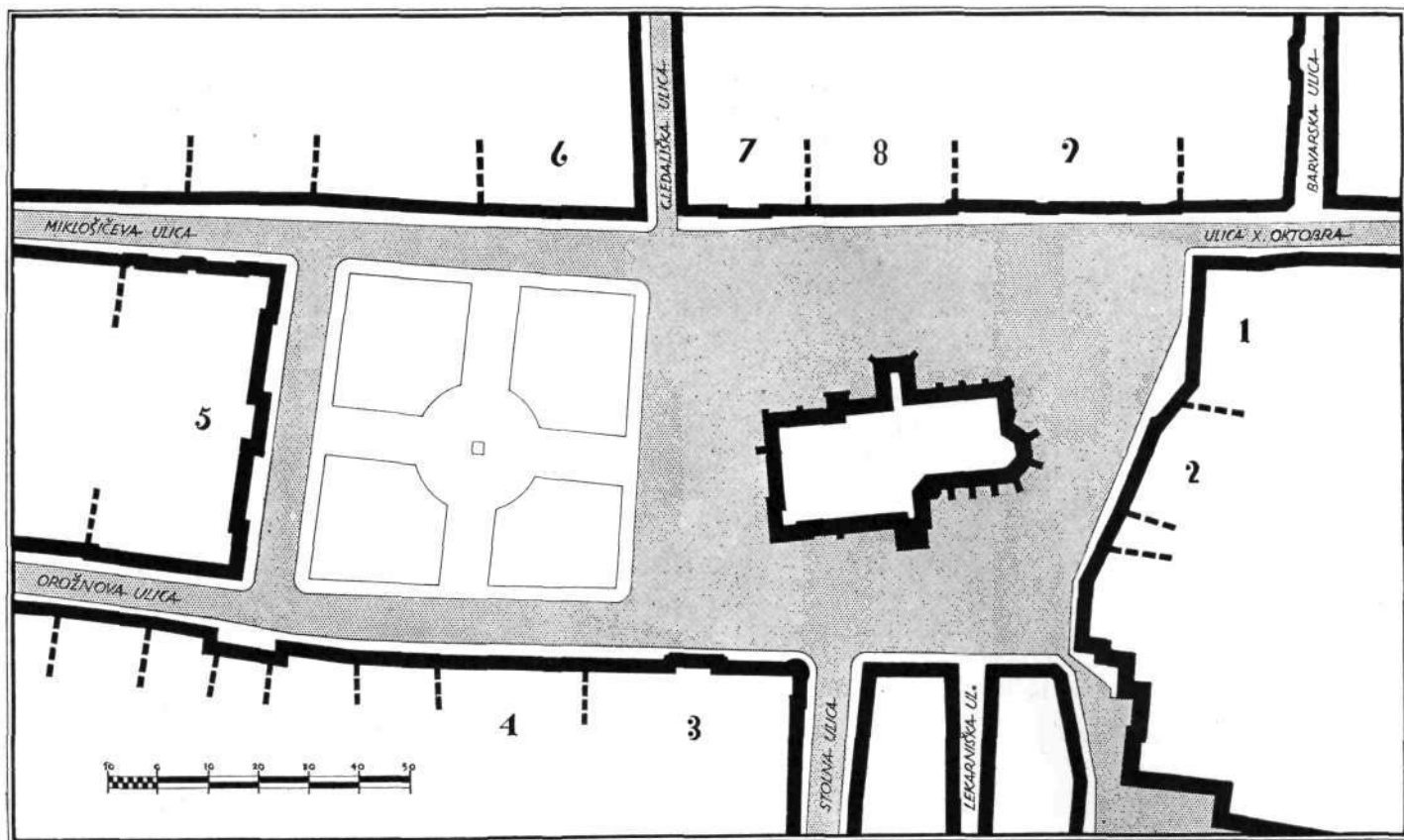

Sl. 1. Shema glavnih sestavnih delov prvotnega Cerkvenega trga

V romanski dobi se pojavi skromna cerkev v kamnitni arhitekturi. Trg je za polovico manjši od sedanjega in obdrži svojo obliko vse preko gotike, ko doživi romanska cerkev gotizacijo zunanosti, predvsem pa novo arhitektonsko telo v presbiteriju, preko renesanse in baroka, ko prejme sedanji zvonik in obe križni kapeli. V večini primerov je bila postavljena cerkev v sklop ostalih fasad, ki obkrožujejo trg; uveljavljal se je zdravi princip proste sredine. Cerkevna fasada, ki je bila uvrščena v sklop hiš, je

Sl. 2. Skica nekdanjega Cerkvenega trga

Sl. 3. Današnji Stolni trg

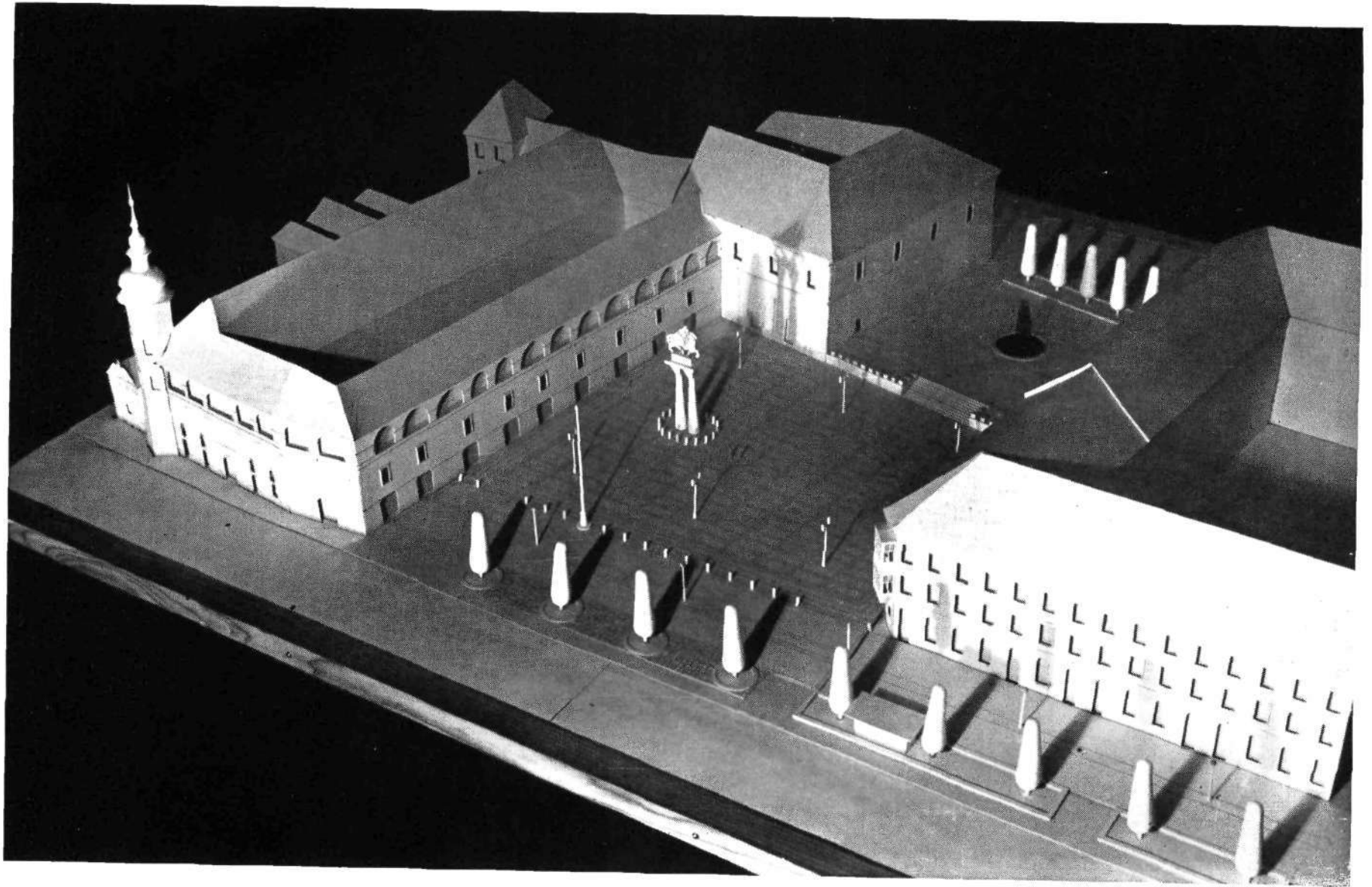
prevzela nase vso arhitektonsko pripravo, ki se je v nji vzpela do največje monumentalnosti; dobila je svoj globinski prostor z izbranim pogledom na najlepšo fasado v plemenitem gradivu in je ves svoj čar reducirala zgolj na eno fasado. Da so to pravilo dejansko dosledno izvajali, nam dokazujejo sledeči primeri: V Rimu je izmed 255 cerkva enostransko vzdanih 41; dvostransko 96; tristransko 110 in štiristransko sta vzdani dve; samostojno stoječih je le 6, od teh dve moderni: anglikanska in evangelska, ostale štiri pa so postavljene h kraju trga. Še nazornejši primer nam nudijo cerkve v Veroni in Piacenzi, ki so vse brez izjeme vzdane. Današnja doba je izgubila pravi odnos in postavlja javna poslopja, posebej cerkve in spomenike na puščobno geometrično sredino trga, stare arhitekture, skromno blesteče v zaključnem okolju, pa razgalja z ustvaritvijo prostranih nedoglednih vedut.

Kako je v tem pogledu z mariborsko stolnico? Takoj na prvi pogled vidimo, da ji je narekovalo središčno lego pokopališče, ki se je razprostiralo okoli cerkve na severni, vzhodni in južni strani; bilo je višinsko dvignjeno in obdano z obzidjem, ki se je nadaljevalo v jugozahodni smeri in omejevalo župnijski vrt. Pa vkljub temu ni imela cerkev izrazite središčne lege, saj je stalo le 6 m od glavnega vhoda na zahodni strani dvonadstropno župnišče, na severozahodu cerkve pa je zapiralo pogled prvotno šolnikovo poslopje tako, da je bilo pričetek Dimnikarske, sedanje Miklošičeve ulice skoro pri škofijskem dvorcu. Prvotno okolje cerkve je bilo izrazito cerkveno, skupno z bolnišnico iz XIV. stoletja, ki je bila v tej dobi in še

mного pozneje v cerkveni upravi. S samostojnim župnijskim vodnjakom je še prav posebej podan v sebi zaključeni značaj cerkvenega trga, ki je bil tako izven vsakega tranzitnega vozovnega prometa.

Da ohranimo čim nazornejšo sliko oklepa hiš, ki so obdajale trg, naj jih po vrsti navedem; nekatere od njih so še v današnji čas ohranjene in so razvidne iz situacije trga v današnji obliki (sl. 2.).

- Št. 1. Drž. normalka, zgrajena l. 1811.; pred njo na istem mestu ustanova sv. Magdalene.
- Št. 2. Hiša A. Mallija, doktorja medicine, zgrajena l. 1816.; predstavlja primer ene izmed najbolj urejenih hiš.
- Št. 3. Hiša A. Temmla, učitelja, zgrajena l. 1715.; zvezana je bila s hišo št. 4 z obokom in hodnikom.
- Št. 4. Hiša F. Gurniga (Kurnika?), poprej od l. 1800. last inženirja Artnerja.
- Št. 5. Mežnarija, ena najstarejših mariborskih hiš; baje je bila na tem mestu okoli l. 1000. lovska kočja mejnega grofa, ko je bila še vsa bližnja okolica porastla z gozdom.
- Št. 6. Bolnišnica, enonadstropna dolga zgradba z dvanajstimi okni v vrsti. Poleg nje je bilo gledališče v bivši cerkvi sv. Duha.
- Št. 7. Hiša A. Huberjeve, poprej M. Blatla l. 1806.
- Št. 8. Hiša mizarja F. Vabiča. L. 1542. Schrattebachova.
- Št. 9. Hiša kolarja J. Kauba, l. 1800. čevljarja J. Wieseneggerja.
- Št. 10. Mestno župnišče, dvonadstropna zgradba; od nje je potekal zid vzdolž Bolnišnične in župni-

ARH. JAROSLAV ČERNIGOJ IN BORIS KALIN, OSNUTEK ZA REGULACIJO
TRGA SVOBODE IN SPOMENIK KRALJA ALEKSANDRA I. ZEDINITELJA

ške ulice, za njim vrtovi in gospodarsko poslopje.

- Št. 11. Hiša mizarja A. Vinkoviča, l. 1800. je bila v njej še normalka, a pred njo mestna šola.
- Št. 12. Hiša K. Kocha, zgrajena l. 1835. Dvonnadstropna hiša, svoječasno ena najlepših v mestu; nad portalom je relief, predstavljajoč roko, ki zasaaja drevo, in napis: *Hanc domum aedificari curavit Carolus Koch cum coniuge sua Francisca, nata Prinat, 1835.* Poprej se je na tem mestu nahajal vrt in gospodarsko poslopje mestne lekarne pri Orlu.
- Št. 13. Hiša mag. tajnika A. Nagyja, zgrajena pred letom 1800.
- Št. 14. Hiša F. Pichlerja; od srede XVII. stoletja je bila dimnikarska hiša.
- Št. 15. Hiša mestnega sla A. Prega, v zidu so bile krogle iz turških časov.
- Št. 16. Hiša Francoza grofa pl. Jugnyja; zaradi trtnih brajd, ki so se tu nahajale, je bila poimenovana Trtna ulica.
- Št. 17. Vojaško skladišče z botaničnim vrtom.
- Št. 18. Hiša slikarja J. Reiterja 1833., pred njim zidarskega mojstra Zeisela 1800.

STOLNI TRG V MARIBORU

(Situacija sedanjega stanja.)

Z odstranitvijo župnišča in vsega njegovega okolja se je trg povečal proti zahodu. Z opustitvijo in preseelitvijo pokopališča na periferijo se je spremenila konfiguracija terena in cerkev se je znašla na planem

trgu, ki pada občutno v smeri sever—jug, in komaj zaznavno v smeri zahod—vzhod. Cerkev stoji sredi tranzitnega prometa na prometnem otoku, brez prave zveze z ostalimi cerkvenimi poslopji. Na mestu stare župnijske posesti je nastal trg, porastel z drevjem in grmičjem in s soho brez vsake umetniške vrednosti, ki akcentuira bližnjo fasado mestne hranilnice in jo pritegne k celotni kompoziciji. Tako je v novi Slomškov trg zašel v posvetni značaj, ki je v opreki s poprejšnjim, izrazito cerkvenim. Važna poslopja na novem trgu so (sl. 3.):

- Št. 1. Uprava policije.
 Št. 2. Hiša H. Krausa.
 Št. 3. Glavna pošta.
 Št. 4. Mestno knjigovodstvo.
 Št. 5. Mestna hranilnica in dekl. meščanska šola.
 Št. 6. Gledališče in študijska knjižnica.
 Št. 7. Stolni kapitelj.
 Št. 8. Škofijski dvorec.
 Št. 9. Stolno župnišče.

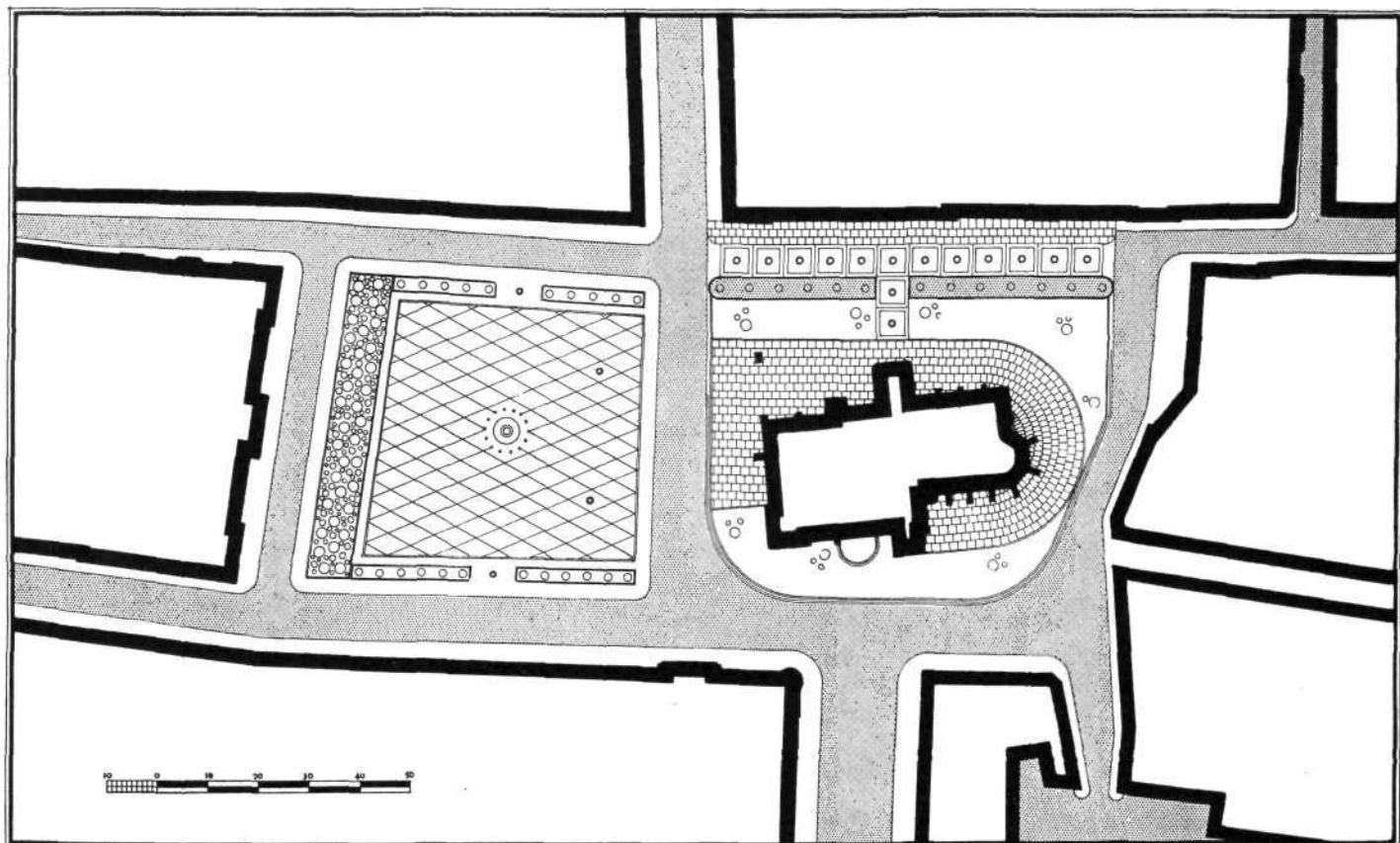
SLOMŠKOV TRG V MARIBORU

(Regulacijska slika bodoče ureditve trga, sl. 4.)

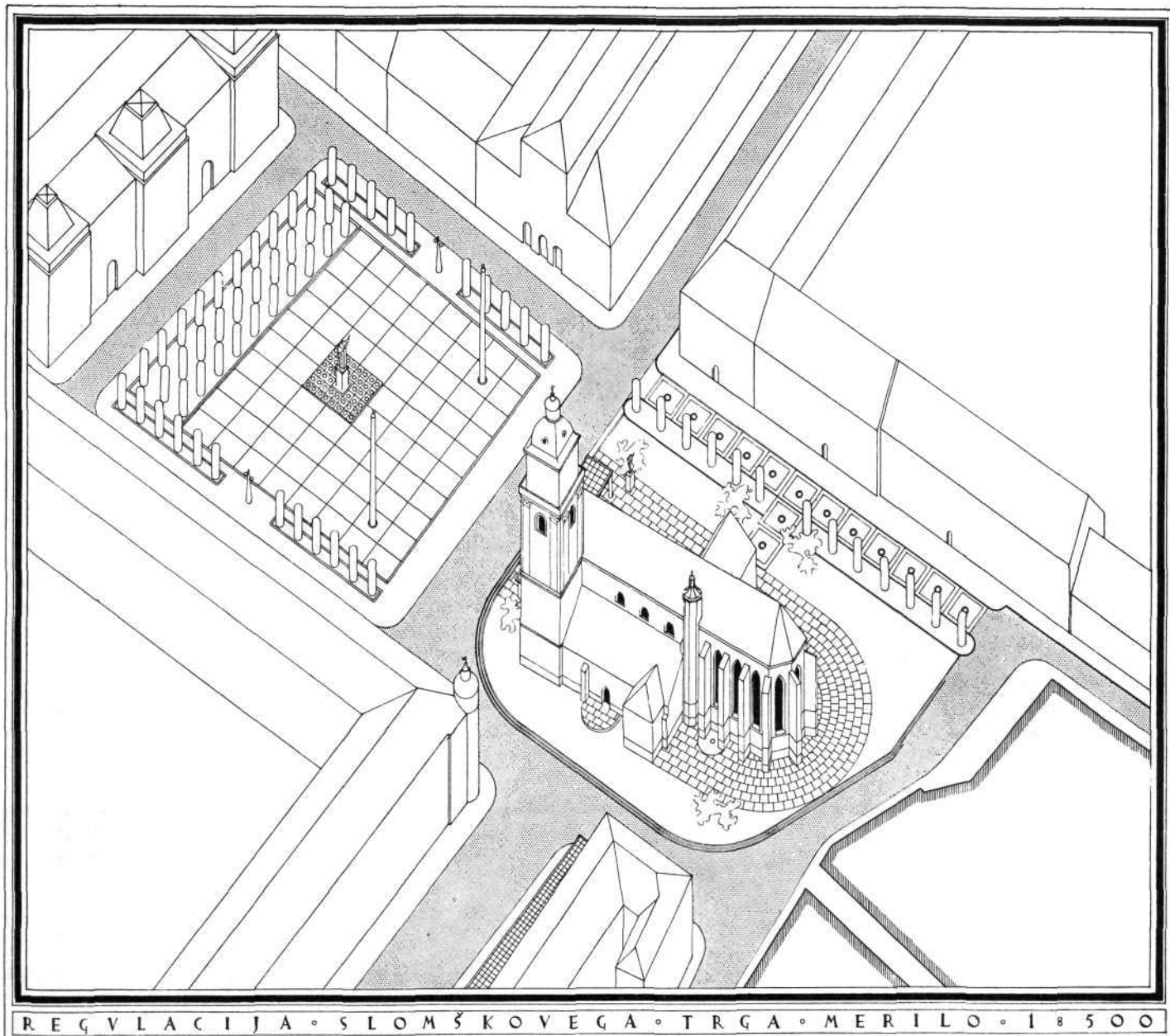
S pravkar začeto restavracijo stolnice je bilo potrebno kot prvo v principu rešiti vprašanje regulacije Slomškovega trga. Regulacija trga zavisi:

1. od prometne ureditve,
2. od škofijsko cerkvenih obredov in
3. od zgolj arhitektonske ureditve.

Glede na to, da ni mogoče usmeriti prometa v Gosposko ulico, odnosno v Barvarsko ulico, je treba

Sl. 4. Arh. Marjan Mušič, skica za regulacijo Slomškovega trga v Mariboru

Arh. Marjan Mušič, regulacija Slomškovega trga in okolice stolnice

iskati čim krajšo pot preko Slomškovega trga na plano. Ves promet, ki komunicira med Glavnim in Slomškovim trgom po projektirani razširjeni Stolni ulici, nadalje promet iz Orožnove in Miklošičeve ulice, je treba usmeriti po projektirani razširjeni Gledališki ulici v Slovensko ulico in od tod v vse smeri. Pri ureditvi dvosmernega prometa ob zahodni fasadi stolnice pride v poštev korektura gradbene linije Gledališke ulice, ki je sedaj od hiše do hiše 6 m široka, bila naj bi pa po razširitvi v celem 15 m široka (9, 2 × 3). Upoštevana je tudi ureditev in razširitev Stolne ulice z odstranitvijo hišnega bloka med Stolno in Lekarniško ulico in dozidava stilno enotnega niza trgovskih lokalov k zahodni fronti Lekarniške ulice; nadalje korektura linije pri vstopu na Rotovski trg, s pogledom na arkade in prehod v širini 5 m, ki veže Slomškov trg z Gosposko ulico.

Ker je cerkev stolnica lavantinske škofije in se v njeni neposredni soseski nahajajo cerkvena poslopja: škofijski dvorec, stolno župnišče in stolni kapitelj, je nujno potrebno upoštevati škofijske cerkvene obrede. S tem, da je urejen tranzitni promet, je zadobila cerkev svoje prvotno mirno okolje: povezana je s cerkvenimi poslopji v mirno celoto. Trg, ki nastane na zahodni strani, je namenjen cerkvenim obredom, s poudarkom na spomeniku škofa A. M. Slomška.

Arhitektoniko trga določuje že ureditev prometa. Cerkvena ploščad s tem ni več zgolj prometni otok, ampak postane zaključena celota, obdana od treh najlepših strani (presbiterialna vzhodna fasada!) z mirnim okoljem, brez vsakega tranzitnega prometa. Slomškov trg ni raven; visi občutno od severa proti jugu in komaj zaznavno od zahoda proti vzhodu. Izravnani s primernimi padci bo izkazoval na južni strani vi-

šinsko razliko 0,6 m. To višino bodo premostile monumentalne granitne stopnice, ki se lahko izgubljajo v terenu. S tem je podana tudi rahla navezanost na prvotno stanje trga, ko je obdajalo cerkev višinsko dvignjeno pokopališče. Na ta način je ustvarjen neposredni cerkveni trg, ki tvori podstavek cerkvi in ki veže cerkvena poslopja na severni strani cerkve v harmonično celoto. Tlak tega trga je predviden iz raznih materialov: neposredno ob cerkvi z zaokroženo linijo ob prezbiterialni cerkveni fasadi je mišljen neenakomerni tlak iz granitnih plošč; vmesno polje med tem tlakom in granitnim robnikom, ki zaključuje višinsko dvignjeno ploščad od prometnih ulic, izpolnjuje makadamski tlak. Pas ob cerkvenih zgradbah je predviden

iz mačjih glav v dekorativnih vzorcih, ki se zaključijo z redom piramidnih topolov.

Paradni trg zahodno cerkve je tlakovan z belim betonskim tlakom, ki je z diagonalnimi sivimi progami razdeljen v enaka romboidna polja. Na sredi trga je projektirano mesto za spomenik škofa A. M. Slomška. Arhitektonsko nezanimivo pročelje Mestne hranilnice je zakrito s pasom zelenja. Ob straneh je trg flankiran z redovi dreves; na prednjem delu trga sta nameščena dva visoka dekorativna zastavna droga, ki poudarjata delitev novega paradnega trga od prvotnega cerkvenega trga. Tako je rahlo obnovljena zamisel historičnega trga, ki se spaja z novo tvorbo v harmonično celoto.

RAZVOJ LJUBLJANSKIH INDUSTRIJ MED 1859.—1869.

D R. R U D O L F A N D R E J K A

V svoji lepi monografiji »Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe« govori dr. France Škerl¹ tudi o prizadevanjih prvih dveh slovenskih županov Ambroža in dr. Coste, privabiti v Ljubljano čim več industrije. V tem pogledu omenja ljubljansko plinarno, ki je bila ustanovljena l. 1861., in Tschinklovo tvornico cikorije, ki je začela obratovati l. 1866. Napori obeh slovenskih županov, da se ustanovi velika državna tobačna tvornica v Ljubljani, niso imeli uspeha; to se je posrečilo šele nemški večini, ki je od l. 1870. zavladala na ljubljanskem magistratu.

Dr. Škerlova knjiga mi daje povod, da sistematično prikažem prirastek ljubljanskih industrijskih podjetij v omenjenem desetletju. Pri tem sem samo glede ljubljanskega paromlina posegel za eno leto nazaj (1859.), to pa zato, ker je ta industrija nastala po osebni iniciativi poznejšega župana Ambroža, kar osvetljuje njegovo osebnost tudi z gospodarske strani.

V naslednjem so po časovnem redu navedene vse nove industrije, ki so v Ljubljani nastale v posameznih letih. Če leto ni omenjeno, pomeni to, da v tem letu ni bilo prirastka. Razvitek novo nastalih podjetij je na kratko opisan do prestanka podjetja, odnosno do današnjih dni, če se je podjetje tako dolgo držalo.

1859.

Ljubljanski paromlin.

Miha Ambrož, sin sodarja Mihe Ambroža iz Šentpeetrskega predmestja 82 (rod izvira iz Jarš pri Tomačevem) je naši politični zgodovini znan kot slovenski poslanec v 1. avstrijskem državnem zboru l. 1848. in kot prvi slovenski župan ljubljanski, ki pa po svoji izvolitvi l. 1851. ni dobil cesarjevega potrdila ter se je zadovoljil z mestom prvega magistratnega svetnika v Ljubljani. Šele po drugi izvolitvi l. 1861. je bil potrjen za ljubljanskega župana.

Manj znano je dejstvo, da je bil Ambrož tudi odličen gospodarstvenik in da se je z uspehom uveljavljal v trgovini in industriji. Oktobra l. 1855. je opustil mesto magistratnega svetnika; že prej se je začel pečati z žitno trgovino in se zvezal sprva s trgovcema Matijo Skazedonigom in Karlom Hausnerjem; s poslednjim je izvrševal na Dunajski cesti 72 (danes Tyrševa cesta 15) tudi spedijsko podjetje.²

Trgovina z žitom in moko je Ambroža najbrž napotila do ustanovitve prvega paromlina v Ljubljani in na Kranjskem sploh. Morda je bilo vmes tudi prizadevanje, poživiti industrijski razmah Ljubljane, ki je bila s propadom cukrarne na Poljanskem nasipu (1859.) izgubila močen vir dohodkov in priložnost za zaposlitev domačega delavstva.

Za ta obrat si je Ambrož izbral poslopje bivše tvornice vžigalic, katero je bil trgovec s špecerijskim blagom na Starem trgu, Ludvik Reddi, l. 1851. zgradil kot prvo te vrste v Ljubljani na njivah Štefana Stuparja v Šentpeetrskem predmestju (tam, kjer stoji danes Marijin dom v Slomškovi ulici 20). Ko je Reddi l. 1857. prenehal s svojim obratom, je Ambrož odkupil od njega stavbo in svet ter tam sezidal na vogalu današnje Slomškove in Kotnikove ulice paromlin ali kakor so ga ljubljanski mokaarji imenovali (v nasprotju z mlin na vodo) »suhi mlin« z obširnimi žitnimi skladišči.³

Paromlin, ki je bil oblastveno kolavdiran novembra 1858., je začel redno obratovati v začetku leta 1859. Imel je parni stroj 16 k. s., ki se je pozneje (1869.) zamenjal s parnim strojem 40 k. s., odnosno (1880.) 63 k. s. V mlinu je bilo 5 tečajev (1875.: 6, 1880.: 11), ki so mogli na dan zmleti sto starov ali 200 mernikov moke. Parni stroj je dal Ambrož kuriti s šoto z ljubljanskega barja in naročil v ta namen iz inozemstva posebne stroje. Za kurjavo se je porabilo okoli 10.000 q šote, pozneje (1870.) pa celo 30.000 q.

¹ Dr. Franc Škerl, Ljubljana v prvem desetletju ustavnih dobi 1860.—1869., inavguralna disertacija, Ljubljana, 1938.

² Novice, 1855., s. 336. Obrtna knjiga mestnega magistrata, 1850.—1860.

³ Novice, 1858., s. 143., 367. in 383.